

A személynevek fordítása Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője című regényének legújabb szlovák kiadásában

1. Mikszáth Kálmánt és műveit nem kell bemutatnunk a magyar olvasóknak. Mi történik azonban, ha átlépjük az országhatárt, illetve a nyelvhatárt: vajon ugyanilyen ismert a nem magyar ajkúak körében is? Mikszáth műveit több tucat nyelvre lefordították, többek között angolra, bolgárra, csehre, franciára, grúzra, oroszra, románra, szerbre és szlovákra is.

Ha szlovák fordításaira fókuszálunk, a regény népszerűségét jól mutatja, hogy többször újrafordították, nyelvét folyamatosan csiszolták és frissítették, ugyanakkor egy-egy fordítása több kiadást is megélt. Az újrafordítók általában az előző fordítás(ok) nyelvéllapotának elavulásával, a fordítói elvek és stratégiák változásával indokolják a klasszikus művek újrafordítását. A BERMAN-féle ún. újrafordítási hipotézis szerint az újrafordítások egyre közelebb kerülnek az eredetihez, jobban visszaadják a forrásnyelvi szöveg formai, illetve stílusjegyeit, miközben közelebb állnak az aktuális nyelvi állapothoz, a köznyelvhez. Egy mű egymást követő fordításai szerinte mindig minőségi javulást hoznak. Ez utóbbi nézetet az újabb szakirodalom azonban cáfolja. (Vö. ROBIN 2012: 99.) Ugyanakkor számos egyéb kérdés is felmerül: Miben különböznek egymástól ezek a fordítások? Ismeri-e az új fordító az előző szöveget, és honnan állapítható ez meg? Megtarthat-e az új fordító bizonyos részeket, vagy teljesen el kell rugaszkodnia a korábbi fordítás szövegétől? (KLAUDY 2007: 221.) Újrafordítások egymástól teljesen függetlenül, azonos időben vagy kis időbeli eltéréssel is szülehetnek. Előfordulhat, hogy a fordítónak nincs tudomása a már korábban elkészült fordításról, vagy a vele egy időben dolgozó kollégáról. HIZSNYAI TÓTH ILDIKÓ hívja fel a figyelmet arra, hogy „ha egy nyelven több fordítás is készült, a változatjelleg kreatívabb, kísérletezőbb megoldásokat eredményez” (HIZSNYAI TÓTH 2008a: 25), ami hozzájárulhat a mű értelmezéséhez, rejtett rétegeinek felfedéséhez is. Azokban az esetekben, amikor a teljes újrafordítás nem indokolt, viszont valamely elégtelenség indokoltá teszi a szöveg ismételt átdolgozását, újra szerkesztésről beszélünk (ROBIN 2012: 102).

A Szent Péter esernyőjének (a továbbiakban SzPE.) 1895-ös megjelenése óta öt szlovák, illetve három cseh fordítása is megjelent. Külön érdekesség, hogy az első fordítás nem is a szlovák irodalmi nyelven, hanem sárosi nyelvjárásban készült.

1. táblázat: Az SzPE. szlovák fordításai

Első megjelenése	Cím	Nyelv	Fordító
1900	Ambrela Svateho Petra	szlovák (sárosi nyelvjárás)	Zsebráczy Géza
1911	Svátého Petrov dážd'nik	szlovák	Hana Gregorová
1950	Dážd'nik sv. Petra	szlovák	Štefan Schultz
1960	Dážd'nik svátého Petra	szlovák	Július Albrecht
2011	Dážd'nik svátého Petra	szlovák	Karol Wlachovský

2. Jelen dolgozatomban az SzPE. legutóbbi, Karol Wlachovský által készített szlovák fordításával foglalkozom. Elemzésem a fordítási nehézségeket, illetve a fordítási stratégiát és módszereket a fordítóval folytatott, kétszer egyórás beszélgetés, valamint a fordításhoz készített előszó és jegyzetek felhasználásával mutatja be.

Karol Wlachovský (Kassa, 1941–) hosszú éveken át a budapesti Szlovák [kulturális] Intézet igazgatója volt, és közel 20 éven át fordításelméletet és gyakorlatot tanított különféle magyarországi egyetemeken (Szeged, Piliscsaba, Békéscsaba, Budapest). Számos fordításkötetén kívül (Grendel Lajos, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Mátyás Iván, Ottlik Géza, Örkény István, Mészöly Miklós stb.) két önálló kötete is megjelent (Belső világosság. Párbeszéd a magyar irodalommal. Nap Kiadó, Budapest, 1995; Köztes szerepben: párbeszéd a magyar és a szlovák irodalommal – közös dolgainkról. Ister, Budapest, 2001). Az alábbi életrajztörredék a Felvidék többnyelvűségén túl jól illusztrálja annak a vidéknek a többnyelvűségét, ahol Mikszáth művei is játszódnak: „Gömörből, régi bányászcsaládból származom. [...] A nevem egyébként szorosan kapcsolódik Gömörhöz, konkrétan a Vlachovo (Oláhpatak) nevű faluhoz a Sajó mentén, Dobsina alatt. Kora ifjúságomtól, amióta csak az eszemet tudom, szlovák és magyar szót egyaránt hallottam. Leginkább nagyszüleim rozsnói kúriáján volt ez így. Míg nagyanyám, még fiatalon, szinte teljesen elmagyarosodott, s csak törve beszélt a szlovákokat, annak is a sárosi nyelvjárását, nagyapám, a rozsnói állami gimnázium igazgatótanára, tökéletesen ismerte mindkét nyelvet, természetesen a klasszikus latin és görög mellett. Talán ő volt a családban az egyetlen, aki nem vette zokon, hogy nem apám nyomdokaiiba lépek a stúdiumaimban, apám ugyanis bányamérnök volt.” (WLACHOVSKÝ 1995: 136–137.) Wlachovský (újra)fordításában eddig összesen 70 Mikszáth-novella és -regény jelent meg különféle folyóiratokban, illetve könyv formában. Ezekon kívül még további négy kötet kiadását tervezi. A már megjelent és a még tervezett önálló kötetek: novellagyűjtemény (Tvrde kotrby, 2007), Gavallérok (Fešáci, 2008), Tót atyafiak – A jó palócok (Slovenskí rodáci, 2010), Szent Péter esernyője (Dáždnik svätého Petra, 2011), Beszterce ostroma (Obliehanie Bystrice, 2012), Kísértet Lublón (Lubovnianske strašidlo, 2013), A Noszty fiú esete Tóth Marival (Príbeh mladého Nostického s Marou Tóthovou, 2016), Fekete város (Čierne mesto, 2017), Különös házasság (Podivné manželstvo, 2018), Nemzetes uraimék – Mácsik, a nagyerejű – A Tisztelt Ház (Dvoje volieb v Uhorsku – Vplyvný Máčik – Ctený parlament, 2019).

3. A tulajdonnevek kérdésköre a fordításkutatásban kevésbé kutatott terület, a szépirodalmi művek fordítása kapcsán is. Egy regény tulajdonnevei látszólag marginális jelenségek, holott a mű egész értelmezésére kihathatnak. Ennek értelmében „a nevet a mű poétikai rendszerébe ágyazva célszerű kezelni, amelyben a legkülönbözőbb szemantizációs folyamatok érinthetik” (HIZSNYAI TÓTH 2008a: 19).

Mikszáth karaktereinek személyneveit illetően már a kritikai kiadás megjelenése kapcsán felmerült, hogy „szemantikailag nem mindig közömbösek” (NAGY 1989: 16), olvasói értelmezésükhöz, a képzettársítások felismeréséhez ugyanakkor elengedhetetlen a megfelelő idegen nyelvi kompetencia. A személynévnek, amellyel az egyént a társadalomban jelöljük, identitásjelölő funkciója van, szociokulturális meghatározottsága az egyik lényegi jellemzője (FARKAS 2011: 109, BAUKO 2014: 85). Szépirodalmi szövegben a személynevek – és nemcsak a beszélő nevek – hozzájárulhatnak a szereplők jellemzéséhez, utalhatnak viselőjük társadalmi osztályára, vallására, életkorára és nemzetiségére, hangulatteremtő funkciót tölthetnek be, hozzájárulnak a regény világának, képzeletbeli terének megteremtéséhez (l. pl. SLÍZ

2014a, 2014b). A magyar nyelvű szövegben megjelenő szlovák személy- és helynév azonosít, illetve elhelyez a térben. Mikszáth elsősorban a tulajdonnevek által jelzi, hogy éppen szlovák, magyar vagy vegyes környezetben játszódik a történet; a személynevek jelzik a szereplő nemzetiségét; a szövegbeli utalások (*ki szólítja magyarul; nem tud tótul, se magyarul; tótul beszélgetnek*) pedig azt, milyen nyelven szólalnak meg a szereplők. A magyar olvasó számára egyértelmű, hogy melyek a magyar és melyek a szlovák személynevek, az azonban már kevésbé, hogy az utóbbiak gyakran beszélő nevek, így a szöveg utalásainak nagy része is rejtve marad előtte. (Vö. HIZSNYAI TÓTH 2008a, 2008b; HELTAI 2014.) A szlovák/szláv nyelvi kompetenciával nem rendelkező olvasó számára a név hangzása kelt asszociációt, érzékeltetheti viselője jellemét vagy valamely tulajdonságát, illetve humor forrásává válhat. A megfelelő nyelvi kompetencia megléte esetén ugyanakkor a jelentés érzékeltetheti a név viselőjének jellemét vagy valamely tulajdonságát is, és a hangzás mellett a jelentés is a humor forrásává válhat, illetve egész motívumkört vonzhat (PEŤOVSKÁ 2013).

A tulajdonnevek köznévi jelentésük ismeretében tehát szélesebb körűen jellemeznek, nyelvismeret híján azonban elsősorban miliónevekként értelmezhetjük őket (vö. KOVALOVSKY 1934: 42). Szlovák–magyar nyelvi viszonylatban vizsgálva a tulajdonneveket a hangalak idegenségének felismerése mellett a hely- és személynév-kompetenciája is figyelmezteti az olvasót a nyelvi környezet változásaira. Mindez egy angol, lett vagy spanyol fordításban bizonyára rejtve marad, hiszen ezen célnyelvi olvasók számára ugyanolyan idegenül cseng egy magyar vagy egy szlovák név. Egy orosz fordításban ugyanakkor ismerősen csenghetnek a szláv, egy román fordításban pedig a magyar nevek. Különböző célnyelvi közönség az eltérő kulturális háttér és kognitív környezet következtében különböző mértékben tudja értelmezni a konnotatív jelentéseket. (Vö. HELTAI 2014.)

FARKAS TAMÁS személynevek franciából magyarra való fordítása kapcsán hívja fel a figyelmet egy külföldi szerző, Jules Verne magyar vonatkozású regényeire. „E regények magyarországi, illetve magyarként megjelenített szereplőinek nevét a magyar olvasó számára különböző módokon kellhetett, illetve lehetett magyarosítani, de legalábbis »honosítani«” (FARKAS 2011: 113–114). A fordító itt a behelyettesítés során megfelelő, illetve hasonló hangzású magyar, vagy Magyarországon használatos családnévvel helyettesíti a forrásnyelvi szövegben szereplő, magyarnak szánt névalakot. A keresztnévek esetében magyar nyelvű párt, hasonló hangzású, jellemző vagy csoportfelidéző jelleggel rendelkező nevet választ. A francia–magyar és a szlovák–magyar kulturális, történeti, nyelvi és névbeli távolság természetesen eltér egymástól, ráadásul az SzPE. személyneveinek szlovákra fordítása során még sajátosabb helyzettel találkozunk. Szlovák–magyar összefüggésben a nevek a két etnikum évszázados együttélése okán sokkal bonyolultabb problémát jelentenek, mint más (akár egyéb szláv) nyelvekre való fordítás során.

Mikszáth magyar nyelvű szerzőként szlovák nyelvi közegben játszódó, szlovák szereplőket mozgató, szlovák személyneveket tartalmazó történetet mesél el, maga is egyfajta fordítói szerepkört tölt be. Mindezt ugyanakkor olyan sikeresen teszi, hogy a magyar olvasó el is feledkezik erről. (HIZSNYAI TÓTH 2008a: 20–21.) A szlovákra fordítást követően a célnyelvi szövegbe azonban – a kultúrszavakhoz hasonlóan – természetesen simulnak bele a magyar szövegben idegenként ható szlovák tulajdonnevek, amelyek rejtett konnotációik felszínre kerülésével akár beszédessé is válhatnak (vö. TOLCSVAI NAGY 1996: 604, HIZSNYAI TÓTH 2008a: 23).

4. A fordítás során, amely „a kommunikáció sajátos, interlingvális és interkulturális formája” (FARKAS 2011: 109), a tulajdonnevek fordítása, lefordíthatósága, illetve lefordításának szükségessége egyaránt felmerülhet. A fordítás sohasem lehet egyszerű formai vagy szó szerinti megfeleltetés, sokkal inkább a célnyelvi ekvivalensek megtalálásáról szól.

JURAJ DOLNÍK szerint (2012: 315–329) a fordító feladata, hogy az idegen nyelvű szövegeket befogadhatóvá tegye egy másik kultúra tagjai számára; ezt a folyamatot nevezi translációnak. Ez egy asszimilációs-akkomodációs tevékenység által valósulhat meg, amelynek során a fordítónak számolnia kell a kulturálisan kötött interpretációs különbségekkel. A fordítás során két, nagyfokú alkalmazkodást követelő folyamat működik párhuzamosan. Az új tapasztalatnak, a forrásnyelvi tartalomnak a célnyelvbe való befogadását, a célnyelvi kultúra befogadó rendszeréhez, a meglévő sémához való igazítását asszimilációnak nevezzük. Ezzel egy időben zajlik a forrásnyelvi szöveg célnyelvre való átültetése, tehát a befogadó közegnek, a célnyelvnek a forrásnyelvi szöveghez való alakítása, az akkomodáció. Az eredeti szöveg minden esetben kihat a fordítás szövegének nyelvi struktúrájára, ugyanakkor a célnyelv is hatással van a fordított szövegre.

A tulajdonnevek fordítása kapcsán a szlovák fordításelméleti szakirodalom jellemzően két, általánosan ismert fordítói stratégiát vizsgál, a meghagyó és a megfeleltető, vagyis az egzotizáló és a meghonosító/naturalizáló fordítást (HIZSNYAI TÓTH 2008a: 19–20). A magyar szakirodalomban VERMES ALBERT PÉTER négy fordítási művelet különíti el a tulajdonnevek kapcsán (VERMES 2005; l. még FARKAS 2007, 2009; ZAJACZ 2012 stb.). **Átvitelnek** tekinti, amikor a fordító az eredeti névformát változtatás nélkül beilleszti a forrásnyelvből a célnyelvi szövegbe (pl. *Teofil* > *Teofil*). **Behelyettesítés**kor a fordítandó név alakját (hangzását, írásképét) a célnyelv jellemzőihez igazítja (pl. *Mravucsán* > *Mravučan*) vagy konvencionális célnyelvi megfelelővel helyettesíti (pl. *János* > *Ján*). Szűkebb értelemben vett **fordítás** a névnek vagy egy részének a „szó szerinti” lefordítása (pl. *Nagy* > *Velký*). **Modifikáció** a fordítandó névnek más megnevezéssel való helyettesítése (pl. *Krekics* > *Krekovič*). „A közülük való választást részben nyelvi, a névtípussal is összefüggő, jelentős mértékben azonban különböző kulturális és pragmatikai tényezők szabhatják meg.” (FARKAS 2011: 109).

5. Wlachovský 2011-ben készült Mikszáth-fordítása honosító jellegű, ugyanakkor követi az író névadási stratégiáját. A fordítási műveletek közül túlnyomó többségben a behelyettesítést alkalmazza: a célnyelvhez igazítja a névalakot, hasonlóan ahhoz, ahogyan Mikszáth magyar helyesírással jegyezte le a szlovák neveket. Ezt egyfajta visszafordításnak is tekinthetjük. Mikszáth magyar helyesírással írta az idegen eredetű családneveket is, melléjük magyar keresztneveket társított. Wlachovský szlovák helyesírással jegyzi le őket, és a keresztnemek szlovák megfelelőjét társítja hozzájuk. Olyan névpárok jönnek így létre, mint a szlovákiai magyarok kétnyelvű névhasználatában (l. BAUKO 2014: 86), akik „magyar nyelvű kontextusban a magyar névformákat részesítik előnyben, a szlovák nyelvet elváró kontextusban pedig a többségi nyelvhez alkalmazkodó névalakokat használják” (pl. *Kis Erzsébet* : *Alžbeta Kišová*, *Kovács Endre* : *Ondrej Kováč*, *Mészáros Zsófia* : *Žofia Mésárošová*). Az ilyen kettes család- és keresztnévhasználatban a szlovákos névforma különbözik a magyartól: névsorrendje keresztnév + családnév, a női családnévhez *-ová* végződés kapcsolódik, illetve eltérhet a név ortográfiája is.

A fordítói stratégiák kiválasztásakor felmerülő legerősebb fordítói kérdés és kétely, hogy hogyan lehet egy mai szlovák olvasó számára érthetővé és élvezetessé tenni a mikszáthi szöveget. A célnyelvi olvasók hiányzó ismeretanyagának kiegészítésére született az utószó,

illetve a jegyzetek. A szöveg szlovákosítása felszíni jelenség. A végső cél, hogy a fordítás megragadja a szöveg lényegét, így az a konnotációkkal együtt olyan módon kerüljön át a célnyelvi szövegbe, hogy a mai olvasó is könnyen be tudja fogadni, ne találjon zavaró elemeket a szövegben. Wlachovský elmondása szerint az izraeli műfordító iskola fordítási elveit alkalmazza: e szerint a fordítás stílári, fogalmazási jegyeit lényegesen befolyásolja, hogy kinek szánjuk a szöveget, ettől függ ugyanis, hogy mennyire fognak működni a konnotációk, a humor.

Mikszáth regényének narratív nyelve a magyar, amely magyar helyesírással lejegyzett szlovák személyneveket alkalmaz. Ahogyan a szlovák személynevek szlovák nyelvi környezetbe kerülnek, úgy homogenizálódik a szöveg. A magyar narratíva szlovákra fordításával a regénynek ez az első, egzotikus síkja elvész, ugyanakkor láthatóvá válik az, ami a magyar szövegben a forrásnyelvi olvasónak addig láthatatlan volt. A Mikszáth által a szlovák nevek mögé rejtett motívumok és konnotációk, amelyek a forrásnyelvi szövegben nem, illetve csak a szlovák/szláv nyelvi kompetenciával rendelkezők számára voltak érzékelhetőek, felszínre kerülnek a célnyelvi szövegben.

Az SzPE. személyneveinek vizsgálatokor külön alpontban elemzem a férfi és a női szereplők családneveinek, illetve a keresztneveknek a fordítását. Először az elsősorban a szlovák családnevekre jellemző fordítási eljárásokat tekintem át, majd külön kiemelem a magyar családnevek fordítási problematikáját.

5.1.1. A férfi karakterek esetében a fordító átveszi a személyneveket, de írásképeket, hangzásukat, sorrendjüket a célnyelv normáihoz igazítja. A családneveket, amennyiben az ortográfia nem vet fel kérdéseket, változtatás nélkül átvviszi. Ha az írásképből szereplő betűk a forrásnyelv és a célnyelv ábécéjében is megtalálhatóak, az írásképek egybeesnek: pl. *Wibra György* > *Juraj Wibra, Flinta András* > *Andrej Flinta, Dotler István* > *Štefan Dotler, Klempa Teofil* > *Teofil Klempa, Géry Mihály* > *Michal Géry, Kvapka Pál* > *Pavol Kvapka, Plokár Sámuel* > *Samuel Plokár, Galba* > *Galba, Fiala János* > *Ján Fiala*. További példát abban az esetben találunk az átvitelre, amikor Mikszáth sem honosítja a szlovák családnevet. *Stropov István* > *Štefan Stropov* családneve esetében az írásképből ugyan nem találunk idegen elemet, a kiejtés mégis különbözik, hiszen a szlovákban az *s* az *sz* hangot jelöli. Érdekes még *Plachta Jankó* > *Janko Plachta* neve, hiszen bár a *ch* csupán a szlovák ábécében szerepel, a betűkapcsolat a magyarok számára sem ismeretlen.

A legtöbb példát a családnevek behelyettesítésére találjuk az SzPE. fordításában. A legkönnyebb helyzetben az olyan, jellemzően szlovák családnevek kapcsán van a fordító, amikor elegendő, ha a fordítandó név írásképe a szlovák ortográfiához igazítja (pl. *Gundros Tamás* > *Tomás Gundroš, Klincok György* > *Juraj Klinčok, Kozsehuba András* > *Andrej Kožehuba, Mravucsán* > *Mravučan, Szlávik Péter* > *Peter Slávik, Sztolárik János* > *Ján Stolárik, Rafanidesz Sámuel* > *Samuel Rafanides*). A *-kó/-gó* végződésű családnevek utolsó hangját, illetve az azt jelölő betűt például a rövid párjára cseréli (*Lajkó Pál* > *Paľo Lajko, Srankó János* > *Ján Šranko, Majgó Péter* > *Peter Majgo*), a *-szky/-czky* képzőt pedig megnyújtja, mássalhangzóit pedig fonetikusán átírja (*Radvánszky* > *Radvanský, Krikovszky Tamás* > *Tomáš Krikovský, Kupeczky Márton* > *Martin Kupecký*), tipikusan szlovák végződésű családneveket kapva így. A *Konopka* > *Konôpka* családnev esetében az ortográfia honosítása, a magyar helyesírás számára teljesen idegen mellékjel hozzáadása által a név etimológiája is jobban láthatóvá válik. Az írásképek egzotizációjával találkozunk a lengyel családneveknél,

amelyeket a fordító a szlovák szemnek a magyarnál általa kevésbé idegennek tartott lengyel helyesírással írja át (*Dembinszky* > *Dembiński*, *Szliminszki Wladimir* > *Wladimir Ślimiński*).

Fonetikus átírást alkalmaz a fordító azoknál a magyar ortográfiájú alakoknál, amelyekben régies írásmódú jegyek fordulnak elő (pl. *Prepelicza András* > *Andrej Prepelica*, *Koczka Ferenc* > *František Kocka*, *Klaniczay József* > *Jozef Klanicaj*). Az *ly*-t *l*-vel, azaz lágy *l*-lel helyettesíti, ami vagy az írásképből is (*Gongoly Mihály* > *Michal Gongol*), vagy csak kiejtésnél (*Bélyi János* > *Ján Béli*) mutatkozik meg. A legnagyobb, modifikációnak tekinthető mértékben Krekics János családnévét módosítja (>*Ján Krekovič*).

„A fordítók szubjektívnek tűnő döntései nagyrészt a fordítói normákra, illetve a relevancia elvére vezethetők vissza” (HELTAI 2014). A továbbiakban a magyar családnevek fordítása kapcsán kiemelek néhány példát, amelyek jól illusztrálják, mennyire nem egyszerű a fordító helyzete. Ha a tulajdonnév motivált, tehát más szerepe is van a szövegben az azonosító funkción túl, a fordítónak mérlegelnie kell, mi az a többletfunkció, mennyire releváns ez a szöveg egészére tekintve, illetve mekkora feldolgozási erőfeszítést igényel a célnyelvi olvasótól. Wlachovský a magyar helyesírást DOLNÍK (2012: 249–252) nyomán olyan idegen elemnek találja a szövegben, amely megakasztja a célnyelvi befogadó olvasását. Ennek következtében három fordítói eljárásra is találunk példát az SzPE. szlovák szövegében. Átvittet alkalmaz a szegedi halászok családnéve esetében (*Böröcsök Jancsi* > *Janči Böröcsök*, *Ördög Marci* > *Marci Ördög*), amikor olyan idegen grafémával találkozik, amelynek nincs megfelelője a szlovák ábécében (vö. még német *Münz Jónás* > *Jonáš Münz*). Amikor az etimológia alapján magyar etnikumot kellene a név mögött feltételezni, a történetből viszont ez nem derül ki egyértelműen, a célnyelvi olvasói befogadást megkönnyítendő inkább behelyettesít (*Szabó Pali* > *Paľo Sabó*, *Billeghi Máté* > *Matúš Bilegi*), valamint egy esetben szoros értelemben vett fordítást is alkalmaz (*Nagy Mihály* > *Michal Veľký*). Ez utóbbi kapcsán fontosabbnak ítéli a név beszélő voltát, mint azt, hogy milyen etnikumú személy viseli. Nagy Mihály tudniillik a halápi bíró, aki a csöpp Veronka sorsáról dönt, amikor az árván marad. A fordítói stratégiák változatossága, a látszólagos fordítói következetlenség mögött bizonyára konkrét megfontolások rejlenek, amelyek rendszerszerűségének feltárására a további Mikszáth-fordítások névanyagának elemzése adhat választ.

5.1.2. A szláv nyelvek, így a szlovák alapvető nyelvtani jellemzője a grammatikai nem kifejezésének a követelménye, ami szükségszerűen kiterjed a családnevekre is. Mivel a nőnemre utaló végződések híján a szlovák olvasó számára nem csupán a családnév viselőjének neme nem egyértelmű, de a családnév is idegenszerűen hat (szláv név esetén különösen), a fordítónak döntenie kell, mit tesz a női szereplők családnéveivel. Amennyiben a honosítás mellett dönt, a származási helyre utaló, melléknévi eredetű szláv családneveknek csupán a végződését kell nemből egyeztetnie annak függvényében, hogy férfi (pl. *Radvanský*) vagy nő (pl. *Radvanská*) viseli-e. Egyéb típusú családnevek esetén az *-ová* végződés kapcsolandó. Ez a magyar *-né* utótaggal ellentétben nem csupán az asszonynevek sajátja, hanem minden női névviselő családnévéhez járul.

A regény női szereplőinek családnévét Wlachovský mindig a célnyelv jellemzőihez igazítja. A névsorrend, illetve az ortográfia módosításán túl a származási helyre utaló családneveknél a nőnemre utaló végződés megváltoztatásával (pl. *Krikovszky Katka* > *Katka Krikovská*, *Mednyánszky* > *Medňanská*, *Radvánszky* > *Radvanská*), a többi esetben az *-ová* nőnévképző hozzáadásával (pl. *Adamec Agnisa* > *Agnesa Adamcová*, *Hupka Matild* > *Matilda Hupková*, *Tyurek Anna* > *Anna Turková*, *Biky Mariska* > *Mariška Bikyová*, *Wibra Anna* > *Anna Wibrová*).

Érdekes helyzet jön létre a magyarra jellemző asszonynevek fordítása, illetve lefordíthatatlansága kapcsán. A *-né* asszonynévképzőt egyéb célnyelvi megfelelő híján *-ová*-ra váltja (pl. *Gongolyné* > *Gongoľová*, *Klincsokné* > *Klinčoková*, *Münczné* > *Münczová*, *Srankóné* > *Šranková*, *Mravucsánné* > *Mravučanová*, *Sztolarikné* > *Stoláriková*, *Szliminszkiné* > *Šlimiňská*, *Panyókiné* > *Paňókiová*, *Vozáryné* > *Vozáriová*). Itt kontextus híján törvényszerűen elvész az a többletinformáció, hogy férjezett asszonyokról van szó, hiszen az *-ová* képző egyaránt mutatja, hogy az asszonyok fölveszik férjük, a leányok pedig apjuk családnevét.

Lefordíthatatlannak bizonyulnak ugyanakkor az olyan kéttagú asszonynevek, amelyek a családnév mellett a férj keresztnévét is tartalmazzák. Ilyen esetben a fordító csupán körülírással élhet; pl. *Muskulyi Mátyásné* > *manželka Mateja Muškul'a* ('Muskulyi Mátyás felesége'), *özvegy Botár Károlyné* > *vdova po Karolovi Botárovi* ('Botár Károly özvegye'), *Bahó Mátyásné* > *manželka akéhosi Mateja Bahu* ('valami Bahó Mátyás felesége'), *Domanyik Miklósné* > *žena Mikuláša Domanika* ('Domanyik Miklós felesége').

5.2. Az SzPE. fordításakor Wlachovský a férfi keresztnéveket néhány kivételtől (pl. *Marci*, *Wladimir*) eltekintve honosítja, a szlovák nyelv jellemzőihez igazítja (pl. *Matyko* > *Matko*, *Jankó* > *Janko*), vagy behelyettesíti a konvencionális célnyelvi megfelelővel (pl. *András* > *Andrej*, *István* > *Štefan*, *Péter* > *Peter*, *Pali* > *Paľo* stb). A női keresztnévek átvitelére akkor kerül sor, ha a forrás- és célnyelvben azonos alakban használatosak (pl. *Rozália*, *Anna*), illetve ha Mikszáth eleve a szlovákra (is) jellemző alakot használ (pl. *Minka*, *Katka*, *Veronka*). A többi esetben a fordító behelyettesít: módosítja az írásképet (pl. *Eszmeralda* > *Esmeralda*) és hangalakot (pl. *Rozáli* > *Rozália*, *Karolina* > *Karolína*, *Matild* > *Matilda*), vagy célnyelvi megfelelővel helyettesít (pl. *Erzsi* > *Betka*). A keresztnévek szlovákosítására irányuló fordítói eljárás rokonítható Mikszáth névadási stratégiájával, aki szereplőit etnikumuktól, illetve nyelvhasználatuktól függetlenül egyaránt magyar keresztnévvel ruházta fel.

6. Kutatásom célja az volt, hogy az SzPE. legfrissebb újr fordítása kapcsán áttekintsem a személynevek fordítására irányuló stratégiákat. Az elemzés rávilágított arra, hogy Wlachovský fordítása honosító jellegű, az esetek többségében a behelyettesítés műveletét alkalmazza, bár elvétve átvitelre, szoros értelemben vett fordításra, illetve modifikációra is találunk példákat. Fordítási stratégiája ugyan nem minden esetben egységes, fordítási alapelve következetes. Célja egyértelműen az, hogy egyensúlyt teremtsen a kontextuális hatás és a feldolgozási erőfeszítés között, a célnyelvi olvasó számára olvasmányossá, könnyen befogadhatóvá tegye a célnyelvi szöveget (vö. WLACHOVSKÝ 2013). Ugyanakkor a jegyzetekben, illetve az előszó-ban kitér a fordítói kérdésekre, illetve megoldásokra, művelődéstörténeti magyarázatokkal szolgál a célnyelvi olvasó számára, jelzi, ha a mikszáthi szövegben valami eleve szlovákul volt lejegyezve stb. A célnyelvi kognitív környezet és a kulturális háttér eltérésein túl figyelembe veszi azt is, hogy a forrásnyelvi olvasók kognitív környezete sem homogén, sőt helyenként olyan többletinformációval is szolgál, amely érdekes lehetne a magyar olvasó számára is.

Egy irodalmi mű olvasása során a tulajdonnevek konnotációkat hordoznak, enciklopédikus ismeretekre utalnak, hozzájárulnak a regény világának megteremtéséhez. Az SzPE. tulajdonneveinek értelmezésekor az egyik legfőbb szempont, hogy milyen eredetű névről van szó. Mikszáth a helynevek mellett a családnevek által helyez el bennünket a regény képzeletbeli terében: itt a családnév az, ami utal viselőjének etnikumára. Ezek a családnevek ugyanakkor gyakran beszélő nevek is, így további konnotációkat, motívumköröket is felidéznek. Az ilyen

konnotációk a fordítás során az esetek többségében szükségszerűen elvesznek, hiszen az átlagos célnyelvi olvasótól nem várhatjuk el, hogy értelmezni tudja egy magyar regény családneveinek a jelentését. Az SzPE. szlovák családneveinek az értelmezésére ugyanakkor sokkal nagyobb esélye van egy szlovák olvasónak. A szöveg szlovákra fordítása során a magyar olvasó számára idegenül csengő, egzotizáló családnevek természetesen olvadnak bele a szlovák narratív nyelvbe, a célnyelvi olvasók bizonyos tekintetben könnyebben tudják értelmezni a célnyelvi szöveget, a családnevek közzői jelentésének felismerése által bonyolultabb összefüggéseket is felfedezhetnek. (A kulturálisan kötött kifejezések, illetve személynév fordítása kapcsán vö. pl. HELTAI 2008, FARKAS 2011.)

A jövőben érdekes lenne megvizsgálni, hogy az említett konnotációk valóban jobban aktiválódnak-e a szlovák célnyelvi olvasókban, és működnek-e, illetve hogyan működnek az SzPE. más nyelvű fordításaiban. E fordítások összehasonlítására egyelőre csupán egy tanulmány született (az angol, orosz és román fordítást veti össze HELTAI 2014). Ugyanakkor érdemes lenne egymás mellé állítani a különböző időben készült fordításokat is, és megvizsgálni, mennyiben különböznek egymástól a különböző célnyelvi fordítások, mennyit változtak a fordítói stratégiák az elmúlt bő száz évben.

Felhasznált források

SzPE. = Mikszáth Kálmán 1895/1957. *Szent Péter esernyője*. Mikszáth Kálmán összes művei 7. Akadémiai Kiadó, Budapest.
 DSP. = Mikszáth Kálmán 2011. *Dáždňik svätého Petra*. Marenčin PT, Pozsony.

Hivatkozott irodalom

- BAUKO JÁNOS 2014. A tulajdonnév identitásjelölő funkciója. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 78–96.
- DOLNÍK, JURAJ 2012. *Sila jazyka*. Kalligram, Bratislava.
- FARKAS TAMÁS 2007. A tulajdonnevek fordíthatóságáról és napjaink fordítási hibáiról, közzók és tulajdonnevek példáján. *Névtani Értesítő* 29: 167–188.
- FARKAS TAMÁS 2009. A tulajdonnevek fordításának alapkérdéseiről. *Diadal* vagy *Viktória*, *Eugén* vagy *Jenő*? *Fordítástudomány* 11/2: 22–35.
- FARKAS TAMÁS 2011. Franciás műveltség, magyar nyelv és a tulajdonnevek fordítása. In: CSISZÁR GÁBOR – DARVAS ANIKÓ szerk., *Klárások. Tanulmánykötet Korompay Klára tiszteletére*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke, Budapest. 109–116.
- HELTAI PÁL 2008. Kulturálisan kötött kifejezések visszafordítása az Under the Frog c. regényben. *Fordítástudomány* 10/2: 61–75.
- HELTAI PÁL 2014. Tulajdonnevek és megszólítások a Szent Péter esernyője fordításaiban. In: BARTAKOVÁCS KATALIN – GÉCSEG ZSUZSANNA – KOVÁCS ESZTER – NAGY ÁGOSTON – OCSOVAI DÓRA – SZÁSZ GÉZA szerk., „*Transfert nec margitur*”. *Albert Sándor tiszteletére 65. születésnapja alkalmából*. JATE Press, Szeged. 61–73.
- HIZSNYAI TÓTH ILDIKÓ 2008a. Glogova – Galagonyás, Golgota, Üveghegy. A Szent Péter esernyője neveiről. In: N. TÓTH ILDIKÓ szerk., *Mikszáth – hagyományok és értékek*. Europica Varietas, Nyitra. 19–38.

- HIZSNYAI TÓTH ILDIKÓ 2008b. Teremtett világok a fordításban. Gondolatok a helynév alkalmazás, -alkotás és -fordítás kérdéseiről egy Mikszáth-regény kapcsán. In: BÁRCZI ZSÓFIA – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ szerk., *Fordítás – nyelv – irodalom – társadalom*. Europica Varietas, Nyitra. 113–124.
- KLAUDY KINGA 2007. *Nyelv és fordítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest
- NAGY MIKLÓS 1989. Mikszáth írói névadása. In: KOCSIS ANNA szerk., *Mikszáth és a századvég-századelő prózája*. Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága, Salgótarján. 11–18.
- PEŤOVSKÁ FLÓRA 2013. A nevek szerepe Mikszáth Kálmán Szent Péter esernyője című regényében. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *Tulajdonnevek a fordítás és a kényelvűség kontextusában*. Europica Varietas, Nyitra. 113–122.
- ROBIN EDINA 2012. Fordítások újraserkesztése. Mit tesz a szerkesztő a fordított szöveggel? In: *Filológia.hu* 3/2: 99–117. <http://www.filologia.hu/kisebb-kozlemlenyek/forditasok-ujraszerkesztese-mit-tesz-a-szerkeszto-a-forditott-szoveggel.html> (2015.10. 27.)
- SLÍZ MARIANN 2014a. Kategorizáció személynevek alapján. In: HAVAS FERENC – HORVÁTH KATALIN – KUGLER NÓRA – VLADÁR ZSUZSA szerk., *Nyelvben a világ. Tanulmányok Ladányi Mária tiszteletére*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 247–257.
- SLÍZ MARIANN 2014b. Az irodalmi nevek mint szignálok üzeneteinek kiválasztása. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 217–226.
- J. SOLTÉSZ KATALIN 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Posztmodern névadás. (A névjelleg változása). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 600–606.
- VERMES ALBERT PÉTER 2005. Proper names in translation. A relevance-theoretic analysis. *Névtani Értesítő* 27: 311–314.
- WLACHOVSKÝ, KAROL 1995. *Belső világosság. Párbeszéd a magyar irodalommal*. Nap Kiadó, Dunaszerdahely.
- WLACHOVSKÝ, KAROL 2013. Můj (slovenský) Mikszáth. In: MIKSZÁTH KÁLMÁN, *Lubovnianske strašidlo*, Marenčin PT, Pozsony. 278–285.
- ZAJACZ ZITA 2012. Esettanulmány a tulajdonnevek fordításáról a gyermekirodalomban. *Fordítástudomány* 14/2: 93–106.

PEŤOVSKÁ FLÓRA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

FLÓRA PEŤOVSKÁ, Examining personal names in the latest Slovakian translation of the novel entitled St. Peter's Umbrella by Kálmán Mikszáth

The paper discusses the translatability and untranslatability of personal names in connection with the latest translation of the novel entitled St. Peter's Umbrella by Kálmán Mikszáth. Besides the analysis of the personal names themselves, the author also draws conclusions from two interviews

given by the translator, Karol Wlachoský. The translation is domestic in character; the method adopted in the case of personal names was mainly substitution. Proper translation and modification were used only rarely. While the translation strategy was not identical in all cases, the principle was held consistently. Undoubtedly, the translator's aim was to create a balance between the contextual effects and the processing efforts; to make reading the target language text easier for the target reader. The translator added a foreword as well as a few notes to his translation.